

Wukryty dypk wobrota w stawiznach europskeje filosofije

A.

Mnozy awtorjo wohladajo moment, kotryž rozdžěla myslenje nowowěka wot myslenja srjedźowěka a woprawdžity dypk wobrota w stawiznach europskeje filosofije w wokomiku, hdy Descartes idetifikował subjekt ze svojim čłowjeskim ja. To je wěsće přewuznamny krok a ani ja njechcu znižować jeho ominozny wuznam. Tón krok Descartesa wěsće cyle zasadnje wobliwił přichodne myslenje, předewšěm w gnoseologii. Chcyłbym džě přepokazać na druhi dypk, kotryž je sej z tutym powšitkownje wuznawanym dypkom přezjedne w časowym postajenju, ale nastupa nječeho druhého a budžeše měł – hdy by wězo budžeše był recipowany přes hłowny prud filosofije – wulke wuskutky. W tej samsnej dobjě mjenujcy so hotowěše tež cyle nowy pohľad na POHIB, a hačrunjež so hišće w tej chwile njeje předobył a dyrběše čekać dvě sće lět na swoje wuhódnoćenje pola Hegela a Schellinga, hižo bě tu. Naspomjenaj myslerej staj powšitkownje wobhladowanaj za teju, kotrajž stej přišlej z nowowěkowsku mysličku wuwica, tuž pohiba idejow. Do toho běše powšitkownje připoznawany jenož pohib meterialny, mechaniski – tak sej wułožował pohib w materialnym swěće nowowjek. Myslička wuwica a přeměnenja materialneho swěta wšak běše žiwa hižo do toho – w předrenesansowej a renesansowej achimiji a samorozumliwje tež w mystice, dokelž kóždy mystik so podawa na puć – puć k Bohu.

A tuž pohib! Grjekam běše nješto newitane. Je wězo spodźiwne, zo lud, kotryž ma powšitkowje tak žiweho ducha, kotryž česćowaše rjanosć čěta a młodosć, sylnosć a spěšnosć tohorunja kaž rozum, kotrehož basnje powědaja wo wotkrywanju dalokich krajín – Kolchidy i Stołpow Herkulowych, kotryž džakowno swojemu čitěmu wobchodniskemu a kulturnje tworjčelskemu duchu rozšěri swój stil žiwjenja po cyłym srědnjomorju, zo tutón lud naposledku dyrbi wićišćeć pohib z filozofii. Hižo Parmenides to rěče: Woprawdžiwebyće je jenož to, kotrež je njezměnite, w absolutnym pokoju.¹ A tohorunjna njezměnite je byće za Platona i Aristotelesa. Tón poslednji wobstawi nam hylemorfisku teoriju, kotraž bě pozdžišo přewzata wot okcidenta a jara woblubowana w srjedźowěkowej filosofiji. Wotpowědne łacónske terminy běše džě *potentia a actus* a byće so rozumješe kaž „zložone“ z potencijalnosći a aktualnosći, z móžnosći a skutka. "*Actus purus*" wobznača džě pola Tomaša Akwniskehonajwyšebyće – absolutny, njepromjenjacy so skutk! Kajki paradoks! Skutk, kotryž hewak absolutnje čini, tola njemože svojim činjenjem ničo zmjenjić, dokelž žana zmjena njema napřečo jemu smysl. Ale tola čujemy, zo je tu njekajki postup, dokelž Najwyšebyće to je za Tomaša Bóh. A hačkuli wo nim rozum praji tajke džiwne věcy, wěra wje nadobo, zo Bóh je Stworitel, a zo tutón „akt“ je nješto nadželažnajmjeńša napřečo časnosći a zemi. Runočasnje, jelizo je Bóh absolutna bytosć, dyrbi być wšitko. dokelž nimo jeho někak njewostaje městno za žaneho dalšeho byća. Za Tomaša potajkim płaći: Bóh je byće (jeničke woprawdžite) a wšě byće može wobstać jenož w nim.

Wo generaciju młodši Tomašowy kolegaw rjedže Eckhard je so wot tej poziciji strašnje wotchilił, hdyž to samsne pytanje a tež wotpowjedź nje theologiski ale filozofisky kładžeše. Tuž nic „Što je Bóh?“, ale „Što je byće?“ A wotpowjedź „Byće je Bóh“ wězo wupraji mnoho wjac, kaž Tomašowe „Bóh je byće“, strašnje wjac! Hačkuje je Bóh zo swojej extenziju identiski z byćem, tohotrunja kaž w poslednim připadže, wono je tola něšto druhe, hdyž so byće załožuje w Bohu a je někak ontiski wotwisne wot něho a jemu podrjadowane, hač hdyž tu mamy byće, wo kotrymž zwoprědka ništo, njewěmy jenož to, zo wono je, a to dyrbi być nětko z našim Bohem a ma měć wšitke jeho bójske kajkosće. Jelizo so podajemy na tón puć, njemožemy so wuhibnyć tomu, zo w Bohu budu najwšelakorije napřećiwky a paradoksy a snano budžemy dyrbić připóznać za wobstatk Boha tež to, štož by nas ani wo snje njenapadnyło z Bohem zwjazować. Tohodla so teho puća tež škitachu wšitci nimo njemnohich njewjelu ortodoxnych mystiskich Eckhartowych naslědnikow.

A kak je to z djabołom, helu a powšitkownje ze złom? Su tež wone wobstatkom Boha? Hišće dwěsće dwěsće pjadźesać lět so nichto njeje zwažił to prašenje stajić, ale potom je so tajki čłowjek namakał.

Prjedy hač předstajimy filosofiju čłowjeka, kotryž přěni króc so je zmužił myslić Boha a swět kaž proces (wyše toho JEDYN proces) pohładajmy za wšelakorimi předschoděnkami, kotrež móžeše w wěstej měrje wotwěrać puć připóznać změny a pohiba, kaž zmysłapołneho wobstatka uniwersuma. Hižo naspomnich mystiku a alchemiju. Wliw wobeju na myslenje našoho čłowjeka je bjez debaty. Ale tež wuwita renesansowa alchemije měje swojch mysličerskich předchadnikow a předschděnki, tohotrunja kaž měje na příklad *Theologia Deutsch* swój předschoděnk w Eckhartowi a tón zaso w srjedźowěkowych mystikach – w Bernardowi, Bonaventurowi, w Mechtildže z Magdeburka a dr. Renesansowy platonismus, hačkuli won běše z syłnym motiwom za wuwicě achemije, njepřinošowaše přejara rozdělné zapřijeće idejow a pohiba napřećosrjedźowěkowemu aristoletismowi. Zajimawiši je w tutym zwisku filosofija Mikławša z Kusy. Jeho wotrkywajace so a zababějace so byće, wukryty rjad swěta, explikujacy so a zaso so sčahnjacy je w tym zwisku wjele zajimawiši. Trechi, zo změna njenastupja tu samej bytosci swěta, tola jenož jeho zjewjenej podoby; zapřijeć Mikławša z Kusy tak kusk dopomina na w srjedźowěku woblubowane taflowe woltarje zmóžnjajace wotewrenjem abo zawrěnjem po liturgiskej dobje wšelakore kombanacije, zo by w postajenej chwile pokazowałe a w postajenej chwile zaso zababjałe zwobraznjene tajnosće.

Najebać wšitkich naspomjenych předschoděnkow je přiznanje bójskej dimensiji pohibej (abo pohiba bójstwa – dokelž wo ništo mjeńše tu njeńdže) přewrótna myslička. Tym, štož jej je pomhał na swět, běše Jakob Böhme (1575–1624), wo kimž, smy hiže wjele napisali druhdže² a wón tež sej zasluži,

²Ondráček, Václav: *Theologie Jakoba Böhma. Apologia pro Jacobo Bohmio Theologo*, Praha, 2009; dalejš přir. Ondráček, Václav: Jakob Böhme - podivuhodná postava na přelomu věků, in *Okruh a střed* 4/2005, Praha 2005; Ondráček, Václav: Die Kraft der Begierde, Gebet bei Jakob Böhme, in *Studia Comeniana et Historica*, 73-74, Musaeum Comenii Hunnbrodse, 2005; Ondráček, Václav: Jakob Boehme a jeho koncept božské Moudrosti, in *"Jednota v mnohosti"*, Univerzita Komenského v Bratislave, 2012; Ondráček, Václav: Veliká Spasitelka, in *Okruh a střed* 4/2011, Praha 2011

zoby smy jemu prisudzili ton přewrót w stawiznach myslenja. Jelizo mam sudzić, hač wón čerpaše swoju inspiraciju skerje zo sfery alchemiji abo mystiki, klonju so k tej druhej. Böhme so drje w svojich spisach wupraji wo alchemiji jara chwalnje, ale nic njewěmy wo tzm, zo by sam činił pospyty; nawyšje jeho połoženje a začěženje z džětom, by jemu k tomu lědom poskićto přihódne wumjenjenja. A nawopak – nabožinskimi prašenjami so zaběraše wot žažnej młodosći – po swědčenju jeho žiwjenopisarja běše hižo kaž pachot hłowułamarskeje natury. Pozdišo wopytowaše tež njekajke pre-pietiskiske kružki, kotraž so schadžowaše wokoło Zhorjelckeho fararja Martina Mollera. Dalši sylny argument, zo inspiracija, kotraž jeho wjedžeše k wutworenju tak spodziwneho systema, běše nabožinsko- mystiska, su same titli jeho spisow.- nimale nihdy w jich baroknje wobšernej formje (hižo! – přeni spis Aurora 1613, posledni 1624) njebrachuje wobrot "... was die Himmel, Hölle und Teufel sey" abo njekajki podobny.³-

Kak je so Böhme k swojemu wopřijeću bójskeho procesa dóstał, hdyž hišće za jeho předchadnika Valentina Weigela, čejž (starosćiwje wukrywane a potajnje anonymje wudawane)spisy pokazuja mnohe zwiski runje z pozdžišim wučenjem Böhma⁴,Bóh je "*unwandelbares Wesen, dessen Wille ebenfalls unwandelbar ist. Dieser Wille hat stets gewollt, dass wir in Christus leben. Christus ist ein Bild Gottes, der Weg zu Gott.*"⁵ Wěsće w samym wopřijeću židowsko-křesćanskeho Boha je napřećiwk: Wšopostajowaca a njezměnitá tworićelska wola je přeco napřećiwna „Božemu jednanju“. Bóh prorokow Stareho zakonja je wězo takhle změnitý: Zmjenja swoje rozsudy, wozjewja swoje "sudženja" a ewentuelnje je tež zmjenja.⁶ Woprawdžity, žiwy Bóh so dyrbi smjeć nje tola posmawučenskeje ortopraksije, ale tež filosofiskej ortodoxije; to dyrbi wědзец kóždy čłowjek žiweje wěry a mjez njich słušeja mysticy w přenim rjedže. Je tuž docyła móžne zwjesć žywu wěru, abo mystiku, z filosofiski prohłuběnym a cyłkowym, holistiskim widom na cyłosć swěta?

Haj, je móžny – Jakob Böhme tajki wid skići. Bóh jenak w njem wuhłada hinak, kaž na što su zwučenje běžnji theistiski wěrjacy a swět wuhłada tójšto hinak, kaž sej jón předstajeja materialisći

3 např. poňny titl druheho jeho džěta *DE TRIBUS PRINCIPIIS/oder/BESCHREIBUNG DER DREY PRINCIPIEN GÖTTLICHES WESENS/das ist/Von der ohn Ursprung ewigen Geburt der Heiligen Dreyfaltigkeit Gottes; und wie durch und aus derselben sind geschaffen worden die Engel; so wol die Himmel, auch die Sterne und Elementa, samt allem creatürlichen Wesen, und alles, was da lebet und schwebet;/FÜRNEHMLICH VON DEM MENSCHEN, WORAUS ER GESCHAFFEN WORDEN UND, ZU WASSERLEY ENDE; und dann, wie er aus seiner ersten Paradeisischen Herrlichkeit gefallen in die zornige Grimmigkeit, und in seinem ersten Anfange zum Tode erstorben; und wie deme wieder geholfen worden; /Und dann auch/WAS DER ZORN GOTTES, (SÜNDE, TOD, TEUFEL UND HÖLLE) SEY; wie derselbe in ewiger Ruhe und in grosser Freude gestanden, auch wie alles in dieser Zeit seinen Anfang genommen, und wie es sich ietzo treibet, und endlich wieder werden wird./Geschrieben nach Göttlicher Erleuchtung von/JACOB BÖHMEN,/in Jahr 1619*

4např. Wollgast, Siegfried: Valentin Weigel in der deutschen Pghilosophiegeschichte in *Valentin Weigel: Ausgewählte Werke*, W.Kohlhammer, Stuttgart-(Berlin-Köln-Mainz), 1978; (Ueberweg) *Grundriß der Geschichte der Philosophie des 17 Jhdt.*;(Holzhey, Schmidt-Biggemenn,Murdoch hrsg.) Schwabe & Co AG, Base

5*Gnothi seauton* str.242-243, cit. po Wollgast, str. 540. Wězo je zajímate, zo hižo pola Weigela je wobstatk bójstwa tež djabot, dokelž njeje móžne, zo by był nimo njeho.

6 Najwudželeniši přikład je podawk proroka Jonaša w jenak narjekanej knize.

a praktkarjo wšitkich wašnji. Bóh jenakso stawa z swětom a swět z Bohom. A to nic z njekajkim jónkrócnym skutkom, z njekajkim złym (abo nawopak dobrym) kuzłom, a tež joh k tomu nje nući wuslědk njekajkej filosofiskej spekulaciji, ale njeprěstajnje, w njesměrnym, wšowobjimacymswětowym procesu. Tón proces wuchodži samorozumliwje z Boha, dokelž žana hinaši přičina nje je myslomna. Jenak tuto wuchadźiščo wšitkeho je prawe filosofiske bójstwo – Böhme jón wonznamjenja zwjetša ze słowom *Ungrund*, kotrež so njecha přeložyc kaž „bjezdno“⁷.

W mocnym theo–kosmogoniskim procesu, kotryž je hłowny předmjet jeho myslenja a wustupuje w jeho džěle takrjes na kóždyj stronce, ma swoje městno samorozumliwje tež zło, jizo w předstowje k swojemu třećemu džětej *De tribus principiis* spisa:

(ohne Böse gibt's): "*kein **Leben noch Beweglichkeit**, auch wäre weder Farbe, Tugend, Dickes oder Dünnes oder einigerlei Empfindnis, sondern es wäre alles ein Nichts.*" (Bjez zła by njebyło žiwjenje ani pohib, ani barby, kmanosće, hustosć, ředkosć, ani kotryžkule čuće, było by jenož nič. Princ Vorr 13, zwur. V.O.) Za Böhma je złosć naposledku jenož jedna ze dweju zakładneju džělow wšowopřijacej woprawdžitosći, a to jeje čemna, hruba stronka. Ale to by hišče było za mało. Wšitkón tón swět čěmnoty–hrubosći–jěrosći/surowosći njeje nic druge kaž wuraz jenoho z dweju resp. třoch⁸ konstituowacych principow cyłosći swěta, jedyn z zakładnych wašnji wuprajenja sameho bójstwa.

Přewrotnosć tutej mysličky so wuznamenja, hdyž ju přirunamy z wujasnjenjem nastaća zležo w staršej teologii a w němskej mystice. Wšitko w njej wuchadźa z Awgustina, po kotremuž z *samostatnym złym wužičem* jeho přěnotnje *swobodnej* wole čłowjek zhubja swoju swobodu, a kóždy dalši pospyt ju wužić njemože być nic jenož zły. Po mystickich předchadnikach Böhma, Weigela a Francku je samowola (*Eigenwille*) runohódna z helu, samo by bjez njeje ani hela njebyła. Wězo tež tutaj pózdnje srědžowjekowska awtoraj dowidžetaj njekak faktisku njeaparujomnosć zležo, kotrež k tutomu swětej słuši runje kaž k njemu słuši hela, tola z wuhladam na staw, w kotrymž Bóh tuto tradanje padnjeneho swěta wotstroni. Hódnota systemu Böhma je wyše drugeho w tym, zo pokazuje jasnje, zo něšto tajke by było možne tola na košty wotstronjenja swěta a swětnišča kaž tajkeho.⁹

Wobraz swěta Jakoba Böhma běše w swojej dobje jara originalny a, a poprawom njebě nihdy

7 Hladajo na wuznam słowa *Grund* pola Böhma, mohli bychmytež přeložować „bjezpodstata“; to by było snano dypkowniše, ale mjenjej spodobnje klinčece.

8 Bohme drje proklamuje existencu třoch tajkich principow, husto staj dže w jeho spisach dokładnje rozwitej jenož dwaj.

9 Njemožemy jow nadrobnje wobjednać eschatologiju Böhma, tola jeho předstajenje bě přibližnje tajke, zo ani po posłědnim zapřimjenju Boha do stawiznow swěta, njebudže swět nic bytostnje rozdžělny wot swojeje našočasneje wobstajneje podoby; wumóženje abo zatamanje so budže počahować jenož na individualne wosudy jednotliwcow. Wo tutych wěcach Böhme je polemizował hłownje z kołom radikalnych mystikow wokolo myslerja Jesaja Stiefela; cyłkowy wobrazeschatologije Böhma, wobsahuja dopisy č. 8 a 11 adresowane na Paula Kayma a pozdžišo wudawana zhromadnje kaž *Informatorium novissimum*

dospoľnje prijety. Nowowěkowske pospyty wopisać swět wusměrjechu na druhe pući, w kotrychž staj přewažilej mechanika a grawitacija.¹⁰ Swět kaž wujewjene Bójstwo so hižo w nowowjekowskich předstajenjach njenamaka. To wězo njerěka, zo by mysličky Böhma byle dospoľnje zanjese. Wone su namakałe w swojej době šwary wothłos.¹¹ Hłownje však běchu z žórlem inspiraciji za sčehowacych myslićerjow, z kotrychž mnodzy napoledku slědžichu za swójskimi zaměrami a cyłkownu liniju jeho myslenja přejimachu jenož swobodnje abo nikak. Tak možemy sčehowač Böhmy slěd pola Cambrdgeskich platonikow,¹² w pietizmje¹³ a w jhoněmskim theosofizmje¹⁴, přes kotryž so z nim zeznajomjechu němscy klasikarja inkluziwnje Johanna Wolfganga Goetha. Runje pola njeho čujemy Böhmy impuls najsyľnišo a runočasnje so wupokazuje jara njewotwisnje. Runje w jeho słabym přiswjećěnju rodžacej so ideji *wuwica* možemy widzeć sčehowacy kľučowy dypk w nahledze na pohib, na kotrymž je najzajimawiši jeho nastork. Pola Goetha, w jeho Fausće je djaboľ, woprawdže *Actus impurus*, z tym agens, kotrež nući čłowjeka k dzelej a bjez kotrehož by dzeľawosć a wuwice njebylej. Goethowa tragedija ma z dobom porjadnje mytiski rozměr wobwěncowany přes njenbeski prolog a skónčne wumóženje z apoteozu. Bóh njeje na nowowěkowske wašnje triwializowany a njeje nic nimo hry. Njeskutkuje však přes zjenoćenje z čłowjeskim wosudom (na přikľad před přijeeće čłowjeskeho čěľa). Jow won džěľa přes „swojeho syna Mefistofelesa“ *der reizt und wirkt und muß als Teufel schaffen*.¹⁵ Za druhe jandzele zwostaje slědować rytmus a puls swětow, dych sameho Boha; zaščěpjenje w swojej době aktualneho deizma je wězo njepřewidne – róla Boha wostawa wobmjezowana na prolog, samo ani na kóncu, hdyž wospjet wstupaja do hry wšelakore njebeske mocy, Bóh sam njezasahnje. Džak tajkemu wobdžiwanja hódnemu aranžementej, w kotrymž je djaboľ faktor dosć a nadosć aktiwny, zoby sej to móhľo spodobać bohobojaznym dušam, móžemy čuć znowa njekajki hibot. Pohib a wuwice stej so hižo cyłkownje přelilej do čłowjeskich kategorijow; to, što pola Böhma běšehišće zjednoćone kaž dvě stronki jedneho bójstwa, so jow rozchadza a pušća so zaso z druhimi pućemi. Bohu (a skónčnje tež djaboľej) wostawa wumjenjeny pohib cykliski. Pola Boha to je rytmus dychnje swětow, pola djaboľa

10 Hač prawje grawitacija nje je wustojna trawestija ćomneho a jěrehu principa Jakoba Böhma, kotryž je tež z principom pričahliwosći (porno durhemu principaj, kotryž ma cyle napřećiwne kajkosće), je jara subtilne prašenje, wo kotrymž, wosebje wo móžnosći wobwliwnjenja Newtona runje přes Böhma, mjez stawiznarjami idejow nasta w třicetych lětach dwaceteho lěttotka mała bitwa. W. Hornhouse Stephen: Isaac Newton and Jacob Boehme, in: *Philosophia* 2, Belgrad 1937, kotryž ma referencije wo tym wot wo wjecej kaž na generaciju młodšeho Williama Lawa za njewoprawnjene; napřećiwne stejišće zakita Poppe, Kurt: Über den Ursprung der Gravitationslehre. Jakob Böhme-Henry More-Isaac Newton. in: *Die Drei. Zeitschrift für Anthroposophie und Dreigliederung*. Stuttgart, 1964

11 Widz Ondráček, V.: *Theologie Jakoba Böhma. Apologia pro Jacobo Bohmio Theologo*, Praha 2009, str. 245-298

12 Wollgast, Siegfried: *Philosophie in Deutschland zwischen Reformation und Aufklärung 1550-1650*, Akademie Verlag, Berlin 1988, str. 727 pp.

13 *Theologie Jakoba Böhma*, str. 288pp.; wwidz tež Ondráček, V.: Johann Georg Gichtel in *Mystika, cesta za konec; Okruh a Střed 4/2006*, Praha 2006, str. 42-53; id. Protestantská mystika období baroka *Mystika, cesta za konec; Okruh a Střed 4/2006*, Praha 2006, str. 21-41

14 *Theologie Jakoba Böhma*, str. 296 pp.

15 Goethe, J.W.: *Faust. Der Tragödie erster Teil*, Leipzig, Philipp Reclam jun., str. 7

– po jeho zdaću – stajnje jenake mjerwjenje, wjerčenje a woběhanje čłowjeskich žiwjeńjow. Tole to, što djaboł njedokonje zapřijeć a do poslednjeje chwile so to prócuje zapřěć, mjenujcy to, zo čłowjek při wšitkej swojej bładziwej kołoběhowosći a zašmjatanosći do swójskich problemow ma při wšěm před sobu drohu wuwiaća, to je Bohu wot spočatka derje znate. Z tym zastupuje do hry posledni a za nowowjek najwuznamniši moment, přez kotryž so zwuraznja a interpretuje pohib: *wuwiaće*. Přez slědowacej dwaj lětstotkej hač do džeńsa njeje čłowjestwo wunamakało ništo bytostne, što by tutu myšličku přewinyło, respektiwnje sunyło doprědka¹⁶; telko skłonjowany *postup* je mjenujcy jenož łahodnje přimjerjena a zideologizowana warianta wuwiaća.

B.

Wróćmy hišće wo tójšto krokow wróćo. Z pohibom zwisuje a zajimaty zwisk poskići tež wopřijeće PŘIČINA. Džeńsa, z wida moderneho čłowjeka nas zajimajo a spóznowamy přičiny wšelakorych PODAWKÓW, PODAWIZNOW, abo PROCESOW; snano by nas tež móhła zajimać přičina někajkich počahow a LOGISKICH ZWISKOW – wězo jow by smy rěčeli skerje wo argumenće. W starej dobje wšak – a na tym steji wšelakora metafyzika hač do Kanta, a w přirodnej filosofije hišće dlišo – šło powšitkownje wo PŘIČINY BYĆOW. A za porjadnu přičinu někajkeho byća so zwjetša w tutej filosofiji wobhladuje někajki nadrjadowany ród, kotryž k datemu byću funguje kaž jeho „starši“. Přičina wohnja je horcota a přičina wojny je zwada. (A zawěšće nic w tym wuznamje, zo z małych njeprězjednosćow so može wuwinyč wjelki konflikt, ale w tajkim hladanišću, po kotrymž wojna je jenož zjednym z typow, specifikacijow powšitkowneho zjawa napřećownosći w swěće.) Tajke přemysłowanje nas přiwodźi do blliskosći nowoplatoniskeho koncepta byća: wěcy njewustupuja same za sebje, tola su mjećene sćiny nječeho, konkretnje nječeho *inteligibilneho*, zapoznanje kotrehož bytostje rozšěri naše spóznaće a pozběhnje našoho ducha k wyšej dokonjanosći, na niwow uniwersalijow; TOHODLA a jenož tohodla je slědjenje za přičinami zajimate. To, zo by zapoznanje tajkich přičinow nam nóhło tež rozšěrić možnosće do byćow a podawiznow zasahować, je – po nowoplatonikam poprawom zacpěwawe kuzłarstwo, tuž nješto hišće jara hórše kaž sofistika, přepodawanje zdžełanja za pjenjezy.

W tajkim konteksće čłowjek připózna Aristotelowu koncepciju štyrjoch rozdźelných přičinow, dokelž wona wotamkuje nowe hladanišća: pódla dweju přičinow statiskich – materije a formy, abo *wumjenjenja a typa*, logiskeje formuly (*pattern*), móhli by smy powědać modernjišo, so nanowo zjewujetej sčehowacej dvě, nastork(*kinéson*) a zaměr (*telos, entelecheia*), kotrejž hižo byće njewujasnjujetej a njewotwodžetej njekak z njeho samoho, z jeho idealneje podoby, abo jeho „roda“, tola přiwodětej jón do zwisku z druhimi byćemi „na tym samsnym niwowje“. Tuž přičina wohnja

¹⁶Wězo sym sebi wědomy přewróčerskich nowych koncepcijow we fyzice, kotrež su so pokazale na spočatku dwaceteho lětstotka, započēja z terijo reletiwity. Wšak tohorunja kaž te koncepcije woznamjenjechu a znamjenjejo mnoho, někak jim faluje aplikacija na zwonkowny swět, hłównje na swět běžnej čłowjeskej nazhonjenosći. Tue teorije „njesu w swěće widžeć“, njeposkića žane nowe struktury za apercepciju, po kotrymž by so móhło zložować naše zaznawanje swěta.

njeje hižo jenož „staw horjenja“ (horcota) a horjacy substrat, ale tež škra, kotraž jón je zapaliła a čłowjek, kotryž so zaměra wohrěć. A z přičinu wojny može być nanowo (pódla powšikownje čłowjeskeje a scyła swětneje wadźiwosće) tež tama bagatelna bitwička abo sponiženje wupóslancow, kotrejž wojnu zapaletej.

Kóždy čłowjek na swěće wě, zo wěcy so zahibaja z někajim „storkom“. Srědžowěk jemu rěkaše *impetus*, az wulkim wokrućenjem, zo mysleja prawjem, a z pohonjenjem za wšitkich srjedówěkowskich wědomostnikow je było wotkryće magnetowca a magnetizma; z nimaj dósta teorija wokrućenje tež „z druhej strony“. Nažel tute šemy přestawachu fungować z wotsalenjem wot zemje; hiž sam powšitkownje znany fakt, zo pušćeny prjedmjet započeje so hibać dele bjez nastorku eksperimentatora, so njeda z tutech principow wujasnić, zabywši dróhy čělesow na njebju. Tam běše pohib přeco podrjadowany formalnym principam, zložowaše so po geometriji.

A hišće měło być hórje. Džakowno znatym wotrkyćam sydornasteho lětstotka skónčnje pohib je skamjenjeł do geometriskich formow tež na zemi. Newton je pak dodał k tutomu *principej inercije* druhu přičinu, *princip grawitacije*, a potajkim je za nowowěkowskeho *panopticum mundi* pohib na dalše wospět jenož hromadže skutkowanje geometriskeje formalneje přičiny a materialneje přičahowawosće. Pohib a změna su bylejši wězo wuznate kaž sucej, ale stej so telko stalej z „byćema“, zo stej přestalej być z wotběhomaj, z jednanjem, stej přestalej měć stawizny a wo někajkim alchemiskim sobunaštykanju njemóžeše so scyła rěčeć.

Přećiwo nowemu nastupjacemu wědomostnemu nahładej, kotryž so može wopokazać z wótrym dohladom a z jasnym zřadowanjem mysličekow, so čezko wottyka někajka alternatiwna šema. Zastupnicy stareje paradigmy¹⁷ nuznje přechadźajo na defensiwne pozicije, kotrež su nućeni spěšnje wopušćeć. Najposledy so přijeću noweje paradigmy spěćuja jenož najwjetši zazadkarjo, abo dospołni ignoranći, outsiderjo.

Być z outsiderom, njewědžeć, može być něhdy tež spomóženje. Jelizo by so Boehme derje wuznał z dobytka runočasnej wědomosći a był wukubłany a skrućeny w nowym wašnju mysljenja, zawěsće by so njebě schrobilil zapodać tajke wujasnjenje pohiba a přirodneho procesa, kajke zapoda. Tuta sfera mysljenja wšak wostawaše za Zhorjeckeho šewca wotzamknjena. Nawopak so zda, zo ponucha- byrnjež jenož znazdala a zwjeršnje – skerje k tamomu alchemisko- paraceslistiskemu *milieu*, z kotrymž běchu zdžělane koła w zaalpskich krajach w jeho dobjje přesaknjene/napjelnjene.

Hižo smy naspomnili w džěle A. zo za Boehma Bóh respektiwne swět wobsteji z metafizickich přećiwkow. Boehme je zdalony widžeć „dobro a zło“, respektiwne jich ekwiwalenty jenož na moraliskim niwowje; tón hraje w jeho systemje skónčnje w cyłku njewažnum rólu – ma wuznam jenož za konkretneho čłowjeka a za jeho puć k wumóženju, „Puć k Chrystu“.¹⁸ Stej to woprawdže

17Kuhn, Thomas Samuel. *Struktura vědeckých revolucí*, Praha: OIKOYMENH, 2008

18Widz titl a wobsah Boehmoweho spisu s jenakim mjenom - *Weg zu Christo*; ale ani w nim njesteji na přěnim městnje namołwy do póćciwosći. Do wumóženja dońdže čłowjek skerje z mystisku dostojnosću, byrnjež we wobłuku tutoho swěta, pod nawodom njejeskeje duše uniwersuma, *knježnje Sofije*.

filosofiskej, metafyziskej principaj a kaž tajkej matej wliw na wěitko, započinaja zo strukturu jendźelskeho swěta a z lóštom jědzow a z barbu kowow kónča. Boehme steji jenak před chětro zawitym nadawkom, kak konkretnje tutej principa aplikować na twar swěta, hdyž hižo w jeho dobjě pomału přestawa dosahać tradicionalna interpretacija fyzikalnej woprawdźitosće z pomocu *štyrjoch* zakładnych korjenjow (elementow) byća a ani jeje narunanje z pomocu *trjoch* Praclesowych alchimiskich principow so njeje pokazalo kaž jara wuspěšne. Snano bychmy wot Zhorjeskeho šewca čakali, zo njecha tuto prašenje nje zwotmołwjene, abo zo jenož zhruba pokaže na móžnosć tajkeho wotwodzenja swěta ze zakładneju principow, z tym, coto je hłuboke potajnstwo, kotrež jenož Bóh zna atd. Tym wjecej překwapi, zo so je Boehme wo to woprawdže – znajmjeńša w naćisku – pospytał. Na tójšto městnach, z kotrychž historisko přenje so namaka w jeho třecim spise *Von dreifachen Leben des Menschens*¹⁹. Tam so nastěji wěsta wašnje wuwjedzenja swěta z dweju prjenotneju principow, z kotrymž – jelizo je naša interpretacija prawa – je chětro přechwatnył swoju dobu. Je to mjenujcy koncept něčeho kaž „binarneho wuwica“, kotryž Boehme mjenuje *Rad der Essentien*, koło(běh) esencow. Na naspomjeny městnje so konkretnje pisa:

33. So nun dieses also geschwinde in einander gehet als ein schneller Gedanke, so begehret der Stachel aus der Herbigkeit, und kann auch doch nicht, denn die Herbigkeit gebietet und hält ihn auch. und so er dann nicht über sich kan, so wird er drehend als ein Rad, und zersprengt also die angezogene Herbigkeit, und macht eine stete Verwirrung und Vermischung... dem das herbe Begehren zeucht und macht gerade, so ersprengets die Bitterkeit im drehende Rade, das also die Vielfältigung der Essentien entstehen 34. ...; und leer Wiederwille ist das Porte der Vielfältigung der Essentien, also daß aller ihnen keine Zahl funden wird...

Dže wo wopis njeprěstajneho boja a wojowanja mjez dwěmaj kwalitomaj, kotrež jow wězo w wulkej měrje wotpowědujetej BOehmowymaj prapricipomaj.²⁰ Wuskutk pohiba tuteho „koła“ je, zo so přenotnje polarnej kajkosći njeprěstajnje množetej a rozkladatej – kóždy so kaž by ščěpi na džěl přez napřećiwny princip „neutralizowany“ a „nic neutralizowany“; a dokelž přećiwstwo stajnje traje, pokročuje tajke ščepenje bjezkóčnje. Njewěm, jelizo to je dokładny wopis Boehmoweje intuicije, tola so mni zda, zo tak so hodži rozumjeć tutym wotstawkam wo "*Rad der Essentien*" a "*Stachel*".

Njemožemy wěsće wuznam tajkich jednotliwych naspomjenjeńow nadhódnoćeć, tola byrnjež by měło hić jenož wo kaž z wětrikom popadnjetu intuiciju, wupłaći so dohladać so, kak wona je rozdzělna a „moderniša“, hač runje nastupujaca geometriská mechanika. Što nam to praji wo – prawdzepodobnje jenož čutym – zaprijimanju přičinow w tajkim „boehmowym“ swěće. Z přenja so scyła njemože rěčeć wo njekajkej zwoprědka danej „formalneje přičinje“. Zawěrnó, wšitko

19 DrfLeb 1,33; zapiswšych Boehmowych spisowwidz *Theologie Jakoba Böhma*, str.246-249

20 Boehme wudžěła – hižo w swojim přnim spise – nimo wonej nowupječeneje metafyziki dweju principu tež někajku (meta)fyzikalnu typologiju, kotraž so zložuje na system sedmich (jara specifiskich) *kwalitow*; přenjeje dwě – w boehmowej terminologiji: *jěrosć (Herbigkeit)*, resp. *hněw (Zorn)* a *hórkosć (Bitterkeit)* wězo wot spočatku tójšto dopominatej jeho pozdžišej Principaj a tež pozdžišo jej husto zastupujetej. Na druhim městnje može wězo tež wustupować *slódkosć (Süße)*, *woda (Wasser)* abo tež *swětło (Licht)*. Powšitkownje bywaja terminy pola Boehma jara přeměnite a njehodži so na nje spuščěć; słowa běchu za Boehma woćiwidnje pódlanska wěc, to bytostne běše *stil mysljenja*. -

so wuwjeduje z prapricipow, te so dže k swětej njepočahuja kaž ideje a (arche)typy, njewotčíšćeja so do njeho, swět so z nich zaplétuje a rozwiwuje. Mnoho skerje by tute principy móhły być z njekajku wumjenjecu „materielnu kauzu“. Što dale postaja formowanje a puće swěta je bóle podobne připadej; Boehme so ani njespytuje poskićeć někajki kluč za wuběrka, po kotrymž bu so docpělo wot njeskónčnosći možnych konfiguracijow k tym, kotrež posatjeja realny swět, jara derje dže rozumi kawzaliće w jeje „impetualnym“ zmysle: jedyn staw – kažkuli docpěty – přeco wuměnjuje a zawinuje sčěhowacy. A Boehme tež so wobara – tóle je dosyć jasne předewšěm z jeho polimischich spisow – přećiwo kóždej mysliče predestinacije, zwoprědka postajeneho zaměra. Wšitke wobstatki swěta, předewšěm čłowjek, maja – znajmjeńša potencyalnje – přeco swoju awtonomiju. Tole „najmjeńša potencyalnje“ je wumjenjenje, kotrež je trejba sčinić, a kotřež Boehme tež přezjedno z luterańsku ortodoksiju čini na připad dobrowólneho wotrěćenja so tajkej awtonimije a přizamknjenja so k wěstemu princypej, w přěnjim rjedže wonemu „čěmnemu“, materialnemu“. Čłowjek i hinaši wobstatk swěta možu so dobrowolnje wudać „jandželej čěmnoty“, a tak přińć wo wulki džěl swojeho „rumu za mannewrowanje“, tola ani w tym ani w žanym druhim padže njechodži ženje wo kažkuli predestynacyju.

Kak nam rěc takky system? Wězo je won dialektiski. A chodži wo dialektyku *konkretnych* přičin, dialektyku o wulkej měrje *materialnu*. Bjez džiwa zo Boehmego telko wobdźiwachu njemscy klasycscy filosofowje w čase, hdyž po dospołnym encyklopedyckim vakuum so wospjet je započelo kručić koleso stawiznow, w konkrertnym zmysle přes stačanske rewolucyje, ale nic mjenjej w intelektualnej reflexije, za kotruž je było z wotkryćem dnja *wuwice*. Za čłowjestwa tak su byłe wuchowane a wotnowo wotkryte stawizny, kotrež su dostałe wospjet swójski zmysl, nic jenož kaž šěre njedokonane předstopjenje do idealneho stawa čłowjestwa. Za modernu dobu je pak specyfické, zo so (z wuwzaćem do sebi scyklenych ideologijow²¹) njerozumi kaž KÓNC, posledni dypk a wěršk STAWIZNOW, ale kaž wotběžacy dypk na jich wóscce. Je zajimate a snano rozbudžace, zo w najnowšich časach so wopřijeće stawiznow, stawjanja husto počahuje tež na wosudy a wosobinske wuwice jednotliwych ludźow – widz w jendźelske *personal history*.

Wuznaće skutka wuwica a potajkim njepřestajneho stawanja so može być newopak z njekajkim SPOČATKOM, to je z dypkom, wot kotrehož budu stawizny pokročować hižo w ludzkich myslach reflektowanje. Podobnu mysličku je zwuraznił hižo młody Schelling, tola přewrót w ludzkej reflexije stawiznow a swawanja so přinošuje Fichte a Heglowa dialektyka.²² Dowolu sej zaspekulować, zo stawizny 19. lětstotka by wuhładały hinak, hdyby tyck myslerjow njebyło: woni su postejili mjenujcy čłowjestwo přjed nuznosć postajić sej prašenje, dokel swět a w nim tež jich zamołitosć a jich wobchady du. A byrnjež z motowom stawiznow wostawaja (hišće do džensniša) wo wulkej měrje njewobknježone čłowjeske tryby, hospodarske čišće a druhe faktory, kotrež ludže wobknježa jenož

21 Nimo marksizma wěsće so hodži za naspomjenje liberalny nahlad Francisa Fukuyamy wo „kónce stawiznow“.

22 Widz Schulz, W. Svoboda a dějiny v Schellingově filosofii in F.W.J. Schelling Filosofická zkoumání bytnosti lidské svobody a s tím souvisejících předmětů, Filosofický ústav Čsaw, Praha 1992, str. 117-118

jara mało abo scyła nic, zaměřjene prócowanje ludźi wo sunyće stawizniskeho wuwica zaprjete wo jeho spóznaće kaž skutka (mjeztym zo jeho zakonitosće zwostaja do wěstej měry dwělomne) přicpěwa čím dalej tym wěcej k formowanju jich wotběha.

Njeje wěsće připadne, ro to, štož Hegl je wunamakał, dósta mjeno „dialektyka”, štož běše termin prjedy postajeny za logiku; wona ma mjenujcy ze wšitkeho staršeho prjeddialektiskeho myslenja najbliže. Dokelž jenož wona bě kmana – po wěstu dobu – zdźeržeć w hrje přećiwiki, pola njeje wězo jenož w formje přećiwnych wumołwjeńjow, a po rjedže je wuwiwać a wuwjedować z nich wuskutki a kontradykce, z skónčnym zaměrem naposledku jednu móžnosć začisnyć a druhu přiwzać. Myslu sej, zo zwjedénje myslički dialektyki z mysličku wuwica wukrywa w sebi hišće njewočakowane možnosće: možemy studować alternatiwne linije wuwica, kotrež su wotwisne jenož wot wěstych „spočatkowych wumjenjej”, kotrež doprědka ani njedyrbimy znać. Tak možemy dóstać cyłu škalu widow na stawanje a stawizny, kotrež su „wšitke prawe”, respektywnje wšitke w jenakej měrje płaćiwe.